

A belső választások és az RMDSZ hatalmi szerkezetének összefüggései*

Írásomban Birtalan Ákos és Toró T. Tibor a belső választások kapcsán írt vitaindító tanulmányában¹ felvetett kérdésekre kívánok reflektálni. Azt próbálom végiggondolni, hogy a belső választások eredeti célkitűzései milyen mértékben valósíthatók meg a belső választásokat szabályozó 1996-os határozat,² valamint az RMDSZ érvényben levő alapszabályzata³ által rögzített hatalmi struktúra keretei között.

A belső választások logikája

A belső választások gondolata az 1992-es év folyamán fogalmazódott meg, az RMDSZ-ben meglévő szemléleti-ideológiai csoportosulások szervezeti kialakulásával párhuzamosan, az ún. „brassói modell”⁴ részeként. A modell tulajdonképpen egy olyan szervezeti keret, amely az elképzelések szerint alkalmas egyes közjogi jogosítványok államtól való átvételére és önkormányzati logika szerinti működtetésére. A belső választások, amelyek az – önkormányzatként tételezett – RMDSZ döntéshozó testületét hivatottak feltölteni, ennek értelmében három igen fontos funkciót töltenek be:

- ⇒ leképezik az intézményesült politikai opciók ajánlata alapján az erdélyi magyar társadalom sokszínűségét;
- ⇒ megteremtik a belső választások intézményét, amely periodicitásával kinyitja a kilencvenes évek elején mozgalomként értelmezett RMDSZ kifulladásával egyre zártabb politikai mezőt;

* A tanulmány a *Magyar Kisebbség* c. folyóirat 2000. évi 1. számában jelent meg. (Eredeti oldalszámok: 77–84.)

FIGYELEM! Az elektronikus szöveg idézésekor kérjük tartsa szem előtt, hogy az oldalszámok nem egyeznek meg a nyomtatásban megjelent írás eredeti oldalszámaival.

¹ Birtalan Ákos: *Belső választásokról és másokról, „eretnek” megközelítésben*; Toró T. Tibor: *Szövetségi belső választások: egyszerű tisztújítás vagy az „erdélyi magyar parlamentarizmus” rehabilitációjának kísérlete*. In: *Magyar Kisebbség*, 1999/4. sz. 147–164.

² *Határozat az RMDSZ Szövetségi Képviselők Tanácsa megválasztásáról*. RMDSZ Közlöny, 1996/21. sz.

³ *A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Alapszabályzata*. RMDSZ Közlöny, 1999/34. sz. 25–37.

⁴ Első megfogalmazását lásd: *Határozat szervezetünk önkormányzati modelljének alapelveiről*. RMDSZ Közlöny, 1993/1. sz. 2.

⇒ biztosítják a közjogi funkciók átvételéhez szükséges magas szintű legitimitást.

Az évekig húzódó „kataszter-vita”,⁵ valamint a Szövetségen belüli hatalmi szempontok dominánssá válása időben kitolta a belső választások szabályozását, amely végül 1996-ban került elfogadásra egy olyan formában, amely véleményem szerint nem teszi lehetővé a választások eredeti célkitűzései megvalósítását.

Összeegyeztethető-e a belső választások logikája az RMDSZ jelenlegi struktúrájával?

Az alapvető problémát abban látom, hogy a brassói modell csak szemléletváltást és a szövetség működtetésének változását eredményezte, az RMDSZ alapvető hatalmi struktúráját változatlanul hagyta. Létrehozott ugyan szövetségi intézményeket, azonban ezeknek a szövetség alapját képező autonóm területi szervezetek irányába nem adott hatalmi jogosítványokat. A szövetség struktúráját legjobban egy, a gazdasági életből vett analógiával lehet leírni: 22 önálló vállalkozás, amely egy laza holdingba tömörül. Ezt a struktúrát megváltoztatni nagyon nehéz, hiszen a szövetség mindenkori döntéshozó testületeiben kétharmados-háromnegyedes többségben vannak azok, akik érdekeltek valamely területi szervezet hatáskörének csorbítatlan megőrzésében. A brassói modell elméleti kerete a platformoknak – képviseleti funkciók megjelenítése mellett – egyféle „biztonsági szelep” szerepet is szánt, amelyen keresztül levezethetőek a szövetség szervezeti egységét veszélyeztető ideológiai ellentétek. Paradox módon az RMDSZ egységének zálogává a területi szervezetek autonómiája vált: a mindenkori szövetségi intézmények nem tudják érdemben befolyásolni valamely területi szervezet belső politikai erővonalait. A vázolt hatalmi konstelláció idővel egy olyan logikát indukál, amely nagyon nehezen egyeztethető össze a belső választások intézményével.

Elméleti megközelítésben egy szervezet struktúrája hatalmi viszonyokat rögzít, azok pedig attitűdöket, magatartásformákat váltanak ki. Valamely tisztségviselő annak a testületnek tartozik felelősséggel, amely megválasztotta őt; politikáját-cselekedeteit azon testület elvárásaihoz igazítja, amelytől következő mandátumát reméli. Ebben nincs különbség a pozícióorientált és a programorientált politikus között, hiszen ez utóbbi is elképzeléseit csak hatalmi helyzetből tudja megvalósítani. A politika kérlelhetetlen logikáját a kisebbségi lét árnyalhatja, de alapvetően nem változtatja meg.

⁵ A kataszter összeállításának szükségessége, a magukat magyar nemzetiségűnek valló, állandó lakhellyel rendelkező romániai állampolgárok összeírásának gondolata az 1991-es népszámlálás eredményének megkérdőjelezése kapcsán merült fel először. A belső választások során a választói névjegyzék szerepét töltötte volna be. Egyféle névjegyzék igénye felmerült a határon túli magyarok magyarországi jogállásának szabályozása kapcsán is.

A társadalom sokszínűségének leképezése

A brassói struktúra a platformok számára nem biztosított hatalmi jogosítványokat. Nem tartom véletlennek, hogy bár a kolozsvári kongresszus után megfigyelhető a platformok háttérbe szorításának szándéka⁶, teljes ellehetetlenülésük az 1996-os parlamenti választások közeledtével következett be. Ezt elsősorban annak tulajdonítom, hogy a parlamenti és önkormányzati választásokon induló platform-tagok szembesültek azzal a ténnyel, hogy a következő mandátumuk azoktól a területi szervezetek testületeitől függ, amelyek mindvégig gyanakvóan tekintettek valamely partikuláris érdeket felvállaló csoportosulásra.

A belső választásokat szabályozó határozat elfogadása során szinte kizárólag hatalmi szempontok érvényesültek, a különböző alternatívák vizsgálata az egyes csoportok szavazatszerző esélyeinek szempontjából történt. Ez a politika mozgatórugóját képező hatalmi törekvések nézőpontjából természetesnek mondható, azonban az így elfogadott választási rendszer nem alkalmas az eredeti célkitűzések megvalósítására, alkalmatlan arra, hogy egy nagyobb ívű társadalomszervezési koncepció kiindulópontja legyen.

A választások – véleményem szerint – csak korlátozott mértékben fogják leképezni a társadalom politikai tagolódását. A választási határozat elkülöníti ugyan a platformok számára a Szövetségi Képviselők Tanácsa mandátumainak körülbelül egyharmadát, azonban a fennmaradó részt a területi – és valószínűleg az ifjúsági⁷ – szervezetek egyéni jelöltjeinek megmértetése alapján töltik be, holott intézményesült szervezeti háttér nélkül elég nehéz a jelöltek között politikai opciók alapján különbséget tenni. Valószínű, hogy e jelöltek megválasztásánál fontos, de túlnyomóan nem politikai szempontok fognak szerepet játszani (ilyen esetekben elsősorban az ismertség és a szimpátia döntő), a meghatározó közszereplők politikai színezettől függetlenül mandátumot fognak szerezni, amit az általuk képviselt politikai vonalvezetés helyességének visszaigazolásként fognak értelmezni.

A platformok számára a választási határozat nem teszi lehetővé országos lista állítását, és megtiltja, hogy a különböző területi listák között személyi átfedések legyenek. Ez azért is aggályos, mert a platformok nem területi szervezeteként, hanem országosan szerveződnek, és általában kisszámú, de országosan ismert személyiségekkel rendelkeznek. Többségük elitpártként szerveződő programpártként határozza meg önmagát, elképzeléseikhez támogatókat, választások esetében programajánlataikra szavazókat keresnek, nem a szervezetbe integrált tagjaik számát kívánják növelni. Egy adott programajánlatra szavazó választó léte pedig alapjában véve független attól, hogy az ajánlattevő platformnak van-e helyi szervezete az adott választókerületben.

⁶ Az 1995-ös kolozsvári kongresszust követően a szövetség fontosabb döntéseit a területi szervezetek elnökeiből álló Területi Elnökök Konzultatív Tanácsa készíti elő, amelynek tanácskozásaira a platformok vezetői csak kivételes esetben kapnak meghívást.

⁷ Az SZKT 2000. február 19-én, Marosvásárhelyen megtartott ülésén elfogadott módosítás, amelynek végszavazása e tanulmány leadása időpontjáig még nem történt meg.

A választásokon megjeleníthető alternatívák

A különböző politikai entitások a belső választások során csak abban az esetben tudnák megjeleníteni a társadalom politikai tagolódását és a különböző politikai alternatívák egymáshoz viszonyított súlyát, amennyiben világosan megfogalmazzák önmagukat, és intézményesülve szervezeti formát öltenek. Véleményem szerint egyértelmű helyzetet egy olyan belső választás eredményezne, amely a szervezeten belül – többnyire informálisan – létező három-négy politikai irányzat markáns személyiségei köré csoportosulva egy-egy listát indítana, és a választókerületeket nem területi szervezetenként, hanem országosan határoznánk meg. Egy ilyen – vagy ehhez hasonló – választási rendszer kialakítására jelenleg nem látok lehetőséget.⁸

Az 1996-ban elfogadott belső választásokat szabályozó SZKT-határozat a verseny alanyainak a platformokat tekintette, amelyek a 20. század történelmileg meghatározó nagy szellemi-politikai irányzatainak mintájára szerveződtek.⁹ Ez a szemlélet tulajdonképpen az 1992-es év során alakult ki, és egy olyan időszakot jellemez, amelyben a platformok által megfogalmazott ajánlatok jelentették a politikai logika mentén történő, szervezeten belüli intézményesülés lehetőségét. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a platformok adósak maradtak koherens programjuk megfogalmazásával, pedig legitimitásuk egyik igen fontos indoka a különböző alternatívák, az RMDSZ programként szolgáló vagy programként elfogadott szándéknyilatkozatában¹⁰ megfogalmazott célok valóra váltásának végiggondolása volt. Az ideológiák szempontjából a szervezet kiürült. Kérdés, hogy a platformokra alapozó szervezeteépítés most, a 2000. évben milyen mértékben képez reális alternatívát.

Az RMDSZ-ben meglévő politikai törésvonalakról az elmúlt években nagyon sokat írtak. A ideológiai csoportok szerinti elkülönülés¹¹ mellett egyes értelmezések¹² a vélt vagy valós nemzeti érdekhez való viszonyt jelölik meg meg-

⁸ Az országos választókerület gondolata elfogadhatatlan a területi szervezetek képviselőinek döntő többsége számára, akik egyrészt az „ejtőernyősöktől” félnek, másrészt pedig attól, hogy az országos lista összeállításánál a saját területükről származó jelöltek nem tudják mandátumot eredményező helyhez juttatni.

⁹ Az RMDSZ keretében jelenleg az Erdélyi Magyar Kezdeményezés, a Romániai Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom, a Romániai Magyar Kisgazda Platform, a Reform Tömörülés, a Szabadelvű Kör és a Szociáldemokrata Platform tevékenykedik.

¹⁰ Az RMDSZ programja elsősorban célkitűzéseket rögzít, keveset mond ezek megvalósításának módozatáról. A kilencvenes évek elején felmerült annak lehetősége, hogy az RMDSZ csupán egy keretprogramot fogadjon el, a konkrét alternatívákat pedig a platformok gondolják végig. Az első olyan szövetségi programszintű dokumentum, amely konkrét tennivalókat rögzít, az az 1997-es marosvásárhelyi kongresszuson elfogadott RMDSZ kormánykoalíciós cselekvési prioritási program, azonban ez sem tesz eleget az elvárható felépítésnek (kritikus helyzetértékelés, az elérendő célok kitűzése, az erőforrások felmérése, a konkrét teendők).

¹¹ A kérdéssel legtöbbit Bakk Miklós foglalkozott írásaiban.

¹² Lásd Borbély Zsolt Attila és Borbély Imre írásait.

határozó csoportformáló tényezőként, mások¹³ a radikális–mérsékelt és/vagy elméleti–gyakorlatorientált kettősséggel próbálnak rendezőelvet találni megosztottságunkra. Van olyan elemző is¹⁴, aki az alapvető törésvonalat az európer-centralista/provinciális-devolúciópárti meghatározásnak írja le. Az értelmezések különbsége főleg az eltérő valóságpercepciók kivetítésének centrifugális jellegeből fakad.

Véleményem szerint az RMDSZ kormányzati szerepvállalása ezeket a többkevesebb realitással bíró értelmezéseket meghaladottá tette. A szövetség kormányzati pozícióból nagy vonalakban megvalósította a brassói – akkor a meghatározó csoportosulások által kivétel nélkül támogatott – programnak azt a részét, amelyben *jelenleg* is konszenzus van. Az oktatási törvény módosításával, az új önkormányzati törvény vélhető elfogadásával¹⁵ sikerült a nyelvhasználattal kapcsolatos igények jelentős részét biztosítani, még akkor is, ha ezek több helyen korrekcióra szorulnak.¹⁶ Előrelépés történt az államosított javak utáni kárpótlás kérdésében is, leszámítva az egyházi és közösségi javakat, ahol a helyzet továbbra sem biztató.

Az őszi parlamenti választásokkal a szövetség történetének egy igen fontos szakasza zárul le. Az RMDSZ programja etnikai dimenziót is hordozó részének megvalósultak azon kitételei, amelyekben a szövetségen belül jelenleg konszenzus van. Ezek a nyelvi jogok körébe tartoznak, és igen fontos jellemzőjük, hogy kivívásukban mind a romániai kisebbségek, mind a nemzetközi élet szereplői részéről feltétel nélküli támogatásra számíthattunk. Felmerül a továbblépés kérdése. Két stratégia körvonalazódik, amely szerintem élesen meg fogja osztani a Szövetséget, és amely domináns lesz a többi politikai törésvonal vonatkozásában.

A körvonalazódó stratégiák tulajdonképpen eltérő jövőképek megvalósításának módozatait jelölik. A koherens, vonzó jövőkép kialakítását kulcsfontosságúnak tartom. A schengeni határok mögé integrálódó, demográfiai apály következtében a határon túli magyarokat nagy számban befogadó,¹⁷ prosperáló Ma-

¹³ Erre történő utalásokat Fey László és Fodor Sándor írásaiban találunk. Az elmélet kevésbé kidolgozott.

¹⁴ Lásd Dan Oprescu: *UDMR in 2000*. In: *Sfera Politicii*, 2000. 79. n. 8–14.

¹⁵ Az önkormányzati törvény módosítása most van folyamatban, a nyelvhasználattal kapcsolatos kérdéseket sikerült viszonylag elfogadható módon szabályozni.

¹⁶ Gondolok elsősorban a tanügyi és az akkreditációs törvény módosítására, ahol például a romántól eltérő tannyelvű egyetem létesítése korlátokba ütközik, a történelem és a földrajz anyanyelven történő oktatása nem biztosított teljes mértékben. Nehézségek merülnek fel az anyanyelven való posztgraduális képzés esetében is. Magam részéről az önnálló egyetemet nem a nyelvi jogok, hanem a különböző autonómia formák tárgykörébe sorolom.

¹⁷ A magyar kormány felkérésére a Magyar Tudományos Akadémia kutatócsoportja egy tanulmányt készített a magyar népesség fogyásáról, amelyben különböző alternatívákat vázol ennek mérséklésére. Az egyik lehetőségként a bevándorlás bátorítását említi. Véleményük szerint, ha a népességfogyást ezzel kívánják orvosolni, akkor azonnal be kell fogadni 1,8 millió külföldit, és az éves bevándorlást negyven-ötvenezer főben kell

gyarország egy olyan ajánlatot jelent, amelyet a társadalmi elit csak egy összemérhetően vonzó, középtávon realitással bíró jövőképpel tud ellensúlyozni. Ennek kidolgozását és a fontosabb elemei körül a konszenzus kialakítását mihamarabb meg kell kezdeni.

A politikai elit irányából az elmúlt tíz év tapasztalata alapján két alapvető stratégia fogalmazható meg. Az egyik alternatíva szerint a legfontosabb kérdés a szerzett jogok – esetleges ellenzéki pozícióból történő – konszolidálása és gyakorlatba ültetése. A kisebbségi kérdést ki kell vonni a napi politika témái közül, újabb közjogi követeléseket az etnikai törésvonal mentén nem kell megfogalmazni. Az elképzelést erősíti, hogy a nyelvi jogokon túlmutató követeléseket sem a tagság, sem a szóba jöhető romániai partnerek, sem pedig a nemzetközi élet szereplői nem támogatnak. A másik alternatíva kiindulópontja az a vélelem, hogy a kisebbségi identitás megőrzése és újratermelése nem valósítható meg csupán a nyelvi jogok birtokában, ehhez döntési kompetenciák – önkormányzatok, ha úgy tetszik, közösségi autonómiák – szükségesek. Ennek megvalósítása igen aktív társadalmi szerepvállalást feltételez, és az első eredmények csak vélhetően hosszú, tíz-tizenöt éves, feszültségekkel terhes periódust követően jelentkeznek. Elméleti síkon nem hagyható figyelmen kívül a regionalizmus által kínált alternatíva sem, azonban úgy gondolom, hogy ennek alapfeltétele egy radikális, a jelenlegi alkotmány kereteit messze túllépő közigazgatási reform.

Természetesen a vázolt alternatívák hipotetikus jellegűek, és megfogalmazásuk sarkított. Valószínű, hogy a gyakorlatban ezek valamiféle kombinációja fog kialakulni. Alapvető kérdésnek nem azt tartom, hogy a politikai elit megfogalmaz-e a nyelvi jogokon túlmutató közjogi igényeket, hanem azt, hogy az elkövetkező időszakban hajlandó-e ezek megvalósítására annyi energiát fordítani, mint amennyit fordított az elmúlt tíz évben a nyelvhasználattal kapcsolatos kérdések szabályozására.

A választások intézménye, mint a politikai mező kitégítésének eszköze

Mint említettem, a politikai logika szerint valamely tisztségviselő politikai vonalvezetését azon testület elvárásai vezérlik, amelytől következő mandátumát reméli. Ez jelenleg az RMDSZ-ben a szervezeti struktúra középső szintjének, a területi szervezeteknek primátusát jelenti. Ez kihatással van a hivatásos politikai réteg rekrutációjára is: a struktúra az „intéző”, az érdekkijáró funkciót betöltő személyeket preferálja. A struktúra természetes következményének tartom azt is, hogy a fokozatos professzionalizálódás következtében a szervezet felső (szövetségi) és alsó (helyi szervezetek) szintje fokozatosan kiürül. A Szövetség felső szintjén a kormányzati szerepvállalás következtében ez kevésbé látványos, hiszen a kormányzati tisztségviselők szervezeti integrációja ezen a szinten történik, azonban megfigyelhető az SZKT, a SZET és részben az Ügyvezető Elnökség esetében is. A szövetség alapját képező helyi szervezetek esetében a folyamat hamarabb kezdődött, azzal a különbséggel, hogy az önkormányzati jelölések előtt a szervezeti élet intenzitása néhány hónapra látványosan megnő.

megállapítani. Lásd: *Bevándorlás állíthatja meg a népességfogyást*. Népszava, 2000. március 7.

A belső választások intézményesülése, társulva az önkormányzati és parlamenti előválasztásokkal, jótékony hatással lenne a szövetség szervezeti életének alsó szintjére. Ha egy középszinten, a területi szervezetek szintjén tisztséget vállaló személy nem egy korlátozott számú személynek kell megbizonyítsa alkalmasságát, érdekkijáró képességét, hanem mandátumáról a tagság egésze dönt, akkor elsősorban ezen réteg elvárásainak igyekezne megfelelni. Az RMDSZ és a tagság viszonyának a kilencvenes évek elején, az RMDSZ mozgalmi periódusában megfigyelhető intenzitása nem hozható vissza, azonban ez a kapcsolat a belső választások intézményesülésével magas szinten stabilizálható.

A választások által biztosítható legitimitás

A brassói modell értelmében a belső választások során létrehozott testület olyan magas szintű legitimitással rendelkezne, amely alkalmassá tenné egyes közjogi hatáskörök államtól való átvételére. A választásokat szabályozó SZKT-határozat ennek szellemében készült el, ami azt eredményezte, hogy igen bonyolult, állami intézmények részvétele nélkül nehezen megvalósítható procedúrát ír elő. A belső választások időpontjának kitűzésével egyidejűleg az SZKT hozzákezdett a választási határozat eljárásjogi részének egyszerűsítéséhez. Joggal, hiszen a szövetség jelenleg nem rendelkezik egy olyan kiterjedt, faluszintig meglévő helyi szervezetekből álló hálózattal, amelyre ráépíthetné a belső választások szavazóközzeit, és egy olyan erős központi szervezői kapacitással, amelyre alapozva a választásokat sikeresen le tudná vezényelni.

A belső választások megtartásának szükségességét az SZKT legitimitásának hiányából véleményem szerint nem lehet levezetni. Az SZKT legitim testület, még akkor is, ha legitimitásának foka nem éri el a belső választások által biztosítható szintet. A belső választások 1996-os határozat szerinti megtartása abban az esetben válik megkerülhetetlenné, ha a politikai elit úgy dönt, hogy a következő évtized legfontosabb célkitűzésének a közösségi autonómiák kivívását tekinti...